

İslam Ahlâk Düşüncesinin Gelişiminde Siyerin Önemi

Yakup Akyürek
Dr. Öğr. Üyesi

 0000-0003-3331-7090
Şırnak Üniversitesi, İlahiyat
Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları
Anabilim Dalı
ROR 01fcvk23

yakupakyurek47@gmail.com

Şırnak, Türkiye

Öz

İslam ahlâk düşüncesinin temelinde çeşitli yaklaşımlar bulunmakta olup, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) ahlâkî farklı perspektiflerden ele alınmaktadır. İslam ahlâk düşüncesi tercüme faaliyetlerinin etkisi ve yorumlanmasıyla teşekkül etmiştir. İslam ahlâk düşüncesinde özellikle "nübüvvet teorisi" bağlamında peygamberlerin akıl ve ahlâk bakımından üstün konumları ifade edilmiştir. Geleneksel İslam ahlâkî ise özellikle hadis ve fıkıh disiplinleri çerçevesinde şekillenmiştir. Bu disiplinlerden hadis ilminde erken dönemlerden itibaren Hz. Peygamber'in ahlâkî hem konulu hem de müstakil eserlerce ele alınmıştır. Sonrasına Tirmizî'yle birlikte Şemâil ilmi neşet etmiştir. Şemâil türü eserlerde Hz. Peygamber'in fiziksel ve ahlâkî yönleri beraber ele alınmış ve bu ilmin kapsamını oluşturmuştur. Ancak zamanla Hz. Peygamber'in ahlâkî yönlerinin daha çok ele alındığı "ahlâku'n-nebî" eserleri ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla İslam ahlâk düşüncesi ve geleneksel İslam ahlâkî alanında yazılan eserlerin odak noktasını Hz. Peygamber oluşturmuş ve onun örnekliği belirleyici bir rol üstlenmiştir. İslam ahlâk düşüncesi (felsefe, kelam ve tasavvuf) meseleye teorik/nazari bir çerçevede yaklaşmış; hadis ilmi ise örnekler üzerinden Hz. Peygamber'in ahlâkını sunmuştur. Buna mukabil, Hz. Peygamber'in hayatını baştan sona ele alan siyer eserlerinde, O'na ahlâkî bir perspektiften yaklaşım büyük ölçüde ihmal edilmiştir. Bu ihmal erken dönemde yazılan siyer eserlerinin bizatihi kendisinde görüldüğü gibi ahlak düşüncesi bağlamında ele alınan disiplinlerce sürdürülmüştür. Bunda siyer kitaplarının ve özellikle ortaya çıkan ilk eserlerin büyük bir etkisi olmuştur. İlk siyer kitaplarında daha çok savaşların merkezde yer alması, Hz. Peygamber'in getirdiği mesajı ve yaşantısını arka planda bırakmıştır. Bu durum, bir yandan İslam'ı yayma düşüncesiyle fetih hareketlerinin öne çıkarılmasından, diğer yandan da tebliğ edilen dinin hak din olduğunu ispatlama çabasından kaynaklanmış olabilir. Erken dönem siyer yazımında meğâzî ve delâil rivayetlerinin sayıca daha fazla olması bu hususu destekler mahiyettedir. Bu dönemde hadis ve siyer ilmi eş zamanlı teşekkül edilmesine karşın siyer daha çok Hz. Peygamber'in hayatını kronolojik bir tarzda ele almış ve nispeten dar bir zeminde sunmuştur. Zamanla toplumsal ihtiyaçların artması ve ilim dallarının birbirinden ayrışmaya başlamasıyla birlikte siyer malzemesi giderek genişlemiş ve zenginleşmiştir. Tercüme faaliyetlerinin etkisiyle teşekkül eden İslam ahlâk düşüncesinin yanında özellikle hadis alanında da ahlâk ile ilgili eserlerin artması sonraki dönem siyer düşüncesinde karşılık bulmuştur. Bu gelişme, Hz. Peygamber'in ahlâkının müstakil bir başlık olarak siyer eserlerine dâhil edilmesini beraberinde getirmiştir. Ancak özellikle ilk siyer eserlerinin ahlâk konusuna

değınmemiş olması İslam ahlâk düşüncesinde siyerin rolünün ihmal edilmesine sebebiyet vermiştir. Bu çalışmada öncelikle İslam ahlâk düşüncesinin teşekkülü ve geleneksel İslam ahlâkının ortaya çıkışı genel hatlarıyla ele alınacaktır. Ardından, özellikle İbn Sa'd'la başlayan siyer literatüründe Hz. Peygamber'in ahlâkî yönünün nasıl ele alındığı, ilgili eserlerin kronolojik bir taramasıyla ortaya konulmaya çalışılacaktır. Çalışmanın sonunda ise, İslam ahlâk düşüncesi ile geleneksel İslam ahlâkî metodolojisini birleştiren siyer âlimi Yahyâ b. Ebî Bekr el-Âmirî'nin *Behcetü'l-Mehâfil* adlı eseri çerçevesinde, ahlâk düşüncesine siyer ilminin katkıları ele alınmıştır. Bu çalışma, siyer ilminin İslam ahlâk düşüncesindeki yerini ve önemini vurgulayarak, bu alandaki akademik ihmalin giderilmesine katkı sunmayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler

İslam Tarihi, Siyer, İslam Ahlak Düşüncesi, Geleneksel İslam Ahlakı, Ahlaku'n-Nebî, Âmirî.

Atıf Bilgisi

Akyürek, Yakup. "İslam Ahlâk Düşüncesinin Gelişiminde Siyerin Önemi". *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi* 11/1 (Haziran 2025), 191-213. <https://doi.org/10.32955/neu.istem.2025.11.1.09>

Geliş Tarihi	11.03.2025
Kabul Tarihi	21.04.2025
Yayın Tarihi	30.06.2025
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu araştırma için Etik Kurul İzni gerekmemektedir. Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı - Turnitin
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

The Significance of Sīra Literature in the Development of Islamic Ethical Thought

Yakup Akyürek

Assist. Prof.

 0000-0003-3331-7090

Sirnak University, Faculty of

Teology, Department of Islamic

History and Arts

ROR : 01fcvk23

yakupakyurek47@gmail.com

Sirnak, Türkiye

Abstract

There are various approaches at the foundation of Islamic ethical thought, and the morality of the Prophet Muhammad has been addressed from different perspectives. Islamic ethical thought was formed as a result of translation movements. In particular, within the framework of the “theory of prophethood (nubuwwa theory)”, prophets were described as occupying an exalted position in terms of both intellect and morality. Traditional Islamic ethics, on the other hand, was shaped primarily within the disciplines of ḥadīth and fiqh. From the early periods onwards, the Prophet Muhammad's morality was examined in thematic and independent works within the field of ḥadīth studies. Later, with al-Tirmidhī, the discipline of Shamā'il literature emerged. In these works, both the physical and moral characteristics of the Prophet were addressed, forming the scope of this genre. Over time, however, works focusing more specifically on the Prophet's moral qualities, known as “Akhlāq al-Nabī” (The Morality of the Prophet), began to appear. Consequently, the Prophet Muhammad became the central focus of works produced both in the field of Islamic ethical thought and within the tradition of Islamic ethics, with his example assuming a principal role. Islamic ethical thought approached the subject from a theoretical (naẓarī) framework, while ḥadīth studies presented the Prophet's ethics through practical examples. In contrast, the approach to the Prophet Muhammad from an ethical perspective has largely been neglected in the sīra literature, which covers his life in its entirety. This neglect is observable both in the earliest sīra works themselves and in the disciplines that later approached the subject through the lens of ethical thought. The early sīra texts, and particularly the first examples of this genre, played a significant role in this regard. These early works predominantly centered on the Prophet's military expeditions (maghāzī), which often overshadowed his message and personal conduct. This can be attributed to the desire to demonstrate the truth of Islam as the final revealed religion through its expansionist endeavors and military conquests. The predominance of maghāzī and dalā'il narratives in early sīra compositions further supports this point. Although the disciplines of ḥadīth and sīra developed concurrently, sīra literature generally adopted a chronological approach to narrating the Prophet's life, presenting it on a relatively narrow basis. In later periods, as scholarly disciplines began to differentiate and societal needs evolved, the content of sīra literature expanded progressively. Alongside the emergence of Islamic ethical thought under the influence of translation movements, the

increasing production of works on ethics within the field of ḥadīth studies found resonance in the later development of sīra literature. This process resulted in the inclusion of the Prophet's morality as an independent subject within sīra works. Nevertheless, the absence of any significant treatment of ethics in the earliest sīra texts contributed to the marginalization of sīra's role within Islamic ethical thought. This study first outlines the formation of Islamic ethical thought and the emergence of traditional Islamic ethics in broad terms. It then focuses on the treatment of the Prophet Muhammad's moral character in sīra works, beginning particularly with Ibn Sa'd. This is carried out through a chronological analysis of these texts. Finally, the study examines the contributions of sīra to ethical thought through the work of the sīra scholar Yaḥyā b. Abī Bakr al-ʿĀmirī, particularly in the context of his *Bahjat al-Mahāfil*. By doing so, this study aims to emphasize the significance of sīra studies within Islamic ethical thought and to address the neglect that has persisted in this area.

Keywords

Islamic History, Sīra, Islamic Ethical Thought, Traditional Islamic Ethics, Akhlāq al-Nabī, Yaḥyā b. Abī Bakr al-ʿĀmirī.

Citation

Akyürek, Yakup. "The Significance of Sīra Literature in the Development of Islamic Ethical Thought". *The Journal of Near East University Islamic Research Center* 11/1 (June 2025), 191-213. <https://doi.org/10.32955/neu.istem.2025.11.1.09>

Date of Submission	11.03.2025
Date of Acceptance	21.04.2025
Date of Publication	30.06.2025
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	Ethics Committee Permission is not required for this research. It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks	Yes - Turnitin
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Giriş

İslam ahlâk düşüncesinin temeline yerleşen ana karakter, İslam'ın örnek şahsiyeti Hz. Muhammed (s.a.v.) olmuştur. Felsefe, kelam, tasavvuf, fıkıh, tefsir ve hadis bu anlamda tarihsel olarak farklı yaklaşımlar geliştirmişlerdir. Genel kabule göre İslam ahlâk düşüncesini felsefe, kelam ve tasavvuf oluşturmuştur.¹ Bu disiplinler ahlâka teorik bir zeminde yaklaşmıştır. Buna mukabil ahlak düşüncesinin diğer kanadını temsil eden, “temelini Kur'an'dan alan ve Hz. Peygamber ile ashabin hayatlarında şekillenmiş olan geleneksel İslâm ahlâkına bağlılığı ilke edinen anlayış” hadis ve fıkıhçılar tarafından ortaya konmuştur.² Ahlak anlayışlarını nass olarak belirleyen bu grup ahlâk âlimleri “geleneksel İslam ahlâkını” temsil etmişlerdir.

Hız. Peygamber, dinin temel referansı olarak ifade ettiğı konumu itibariyle birçok ilim dalında merkezi bir rol üstlenmiştir. Kemalpaşazâde, Hız. Peygamber'in hayatını ve yaşantısını tarih ilminin amaçları arasında zikretmektedir.³ Esasen bu bakış açısı İslam tarih yazımının da temelini oluşturmuştur. Peygamberler tarihi ve dünya tarihine dair kaleme alınan genel tarih eserlerinin odak noktasını ve en önemli dönemini Asr-ı Saadet teşkil etmiştir. Bu bakış açısıyla değerlendirildiğinde, Hız. Peygamber'in ahlâkı da Müslümanca bir hayat sürmenin temel gerekliliğı olarak ortaya konmuştur. Bu düşünce etrafında şekillenen bazı eserlerde ise Hız. Peygamber'in hayatı, doğrudan bir ahlak ideali olarak sunulmuştur.⁴

Hız. Peygamber'in ahlâki anlamda örnekliğıyle ilgili hadis ve ahlâk üzerine yapılmış bir çalışmada ulaşılan şu bulgu önemlidir:

İnsanın yaratılışı itibariyle sahip olduğı zaafılar, ahlâkî yetkinliğe ulaşması için ilahî bir gücün müdahil olmasını ve insana rehberlik etmesini gerektirmiştir. Peygamberlerin gönderiliş nedenlerinden biri de budur. Örnek bir model olmak 'peygamberlik' kavramının özünde içkin bir anlayıştır. İslam düşüncesinde Hız. Muhammed, dinî-ahlâkî değerlerin en yüksek örneğı ve temsilcisi olarak kabul edilmiş ve İslam tarihi boyunca Müslüman birey ve toplum için iyiliğın en yüksek simgesi olmuştur. Rivayetlerde ifadesini bulan ahlâk düşüncesinin merkezinde daima

¹ Bu konuda şu çalışmalara bk. Muhammed Âbid Câbirî, *Arap Ahlakı Aklı*, çev. Muhammet Çelik (İstanbul: Mana Yayınları, 2015); Ahmet Mahmut Suphi, *İslam Düşüncesinde Ahlâk Felsefesi* (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2021); Ömer Türker, *Ahlâk: Yeni Bir Yaklaşım* (İstanbul: Ketebe Yayınları, 2020); Ahmet Özalp, *İslam Düşüncesi Bağlamında Eğitimde Bilgi Problemi* (Ankara: Eski Yeni Yayınları, 2023).

² Mustafa Çağrııcı, "Ahlak", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Erişim 06 Aralık 2024).

³ Ömer Mahir Alper, *Tarih ve Tarih yazımı: Amaç Sorununa Etik ve Politik Bir Yaklaşım* (İstanbul: Endülüs Yayınları, 2023), 25-29.

⁴ Mustafa Çağrııcı, "İslam Ahlakının Temel Kaynakları", *IV. Dini Kaynaklar Kongresi*, ed. İsmail Derin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009), 210.

Hiz. Peygamber vardır. Onun örnek söz ve davranışları, hadislerdeki tüm ahlâk düşüncesine nüfuz etmiştir.⁵

Bu düşünceler geleneksel İslam ahlâkının temelini oluşturmuş ve Hiz. Peygamber'in ahlâkını ele alan metinler ortaya çıkmıştır. Bu bakımdan İslam ahlâk düşüncesinin teşekkülünden önce özellikle hadis alanında Hiz. Peygamber'in ahlâkı işlenmeye başlanmış ve şemâil türü ortaya çıkmıştır.

Hicri 200-220 yılları arasında yoğunlaşan tercüme faaliyetleri, ahlâkı bir ilim olarak ele almanın önünü açmıştır. Bu dönemde, özellikle Antik Yunan felsefesinin etkisiyle, İslami öğretiler yeniden yorumlanmış ve felsefi düşünceye entegre edilmiştir. İslam felsefesi ve ahlâk düşüncesinde, nübüvvet teorileri önemli bir yer tutmuş ve peygamberler, doğuştan sahip oldukları yüksek akıl ve ahlâkî erdemler nedeniyle idealize edilmiştir. Bu dönemde yazılan eserlerde, Hiz. Peygamber doğrudan ahlâkî teorilerin merkezine yerleştirilmiş olsa da onun örnekliliği tikel olarak ele alınmamıştır. Bu eserlerin temel amacı, ahlâk düşüncesini teorik bir çerçevede tartışmak ve bu alandaki felsefi temelleri ortaya koymak olmuştur. Bu bakımdan çalışmanın ilk iki başlığını tercüme faaliyetleri ile İslam ahlâk düşüncesi oluşturmuştur.

Ahlâk düşüncesi üzerine yapılan çalışmaların büyük bir kısmını felsefe, kelam, fıkıh ve tasavvuf oluşturmaktadır. Ancak bu çalışmalarda özellikle hadis ve tefsir gibi ilmi disiplinlerin de merkeze alındığı ve disiplinlerarası çalışmaların yapılması gerektiği vurgulanmaktadır.⁶ Bu hususta Türker şunları ifade etmektedir:

İslam düşüncesi kendi içinde çok farklı ekolleri barındırır. Her ne kadar öne çıkan birtakım ayrıştırıcı yönleri bulunsan da farklı zümre ve ekollerin ahlâk tartışmalarına doğrudan müdahil olduğu görülür. Modern dönemde İslam ahlâk düşüncesine ilişkin çalışmalar özellikle felsefe, kelam ve tasavvuf ekollerine mensup düşünürlerin görüşlerini sistemli olarak anlatma amacı güder. Fakat fıkıh ve hadis literatüründe hatırı sayılır bir ahlâkî birikim olmasına rağmen hâlâ bu alanlarda ciddi ahlâk çalışmaları yapılmamıştır.⁷

Pratik anlamda, Hiz. Peygamber'in örnekliliğini Kur'an ve rivayet merkezli olarak ele alan birçok çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmaların temel amacı, Hiz. Peygamber'in örnekliliğini açığa çıkarmak ve onun yaşamındaki ahlâkî değerleri vurgulamaktır. Ancak, tarihi süreç içerisinde bu geleneğin gelişim seyri üzerinde yapılan derinlemesine çalışmalar sınırlı kalmıştır. Son yıllarda, özellikle Suat Koca tarafından hadis ve ahlâk alanında yapılan bir çalışma, bu alanda önemli katkılar sunmuş ve söz konusu geleneğin gelişimine dair yeni bir

⁵ Suat Koca, *Hadis ve Ahlâk* (İstanbul: Kuramer Yayınları, 2020), 285.

⁶ Hümeysra Özturan, "İslam Ahlak Düşüncesi Çalışmalarının Dünü ve Bugününe Dair Bir İnceleme", *İslam Ahlak Literatürü: Ekoller ve Problemler*, ed. Ömer Türker - Kübra Bilgin (Ankara: İlem Yayınları, 2023), 71-72.

⁷ Türker, *Ahlâk*, 18.

perspektif kazandırmıştır. Ancak ahlak düşüncesini bütünlüklü bir şekilde okumaktan hala uzak olduğumuz belirtilmelidir. Türker, bu hususta şu ifadelerde bulunmuştur:

Özellikle erdemler arasındaki parça-bütün veya tümel-tikel ilişkisi, erdemler hiyerarşisi gibi esaslı sorunların tartışılması için hadis şerhleri dikkate değer veri barındırmaktadır. Bu bağlamda İslam ahlâk düşüncesinin bütünlüğü ancak dinî ve felsefi disiplinler bir bütün olarak dikkate alındığında ortaya konabilir. Ahlâk teorisinin yapıtaşı olan kavram ve ilkelerin, farklı disiplinlerdeki derinlikleri belirginleştikçe İslam ahlâk düşüncesi hakkında bütüncül bir tasavvura ulaşmak mümkün olacaktır.⁸

Özellikle felsefi anlamda ahlâk düşüncesinin teorik zemini çeşitli araştırmalara konu olmuş ve anlaşılması hususunda belli bir mesafe katedilmiştir. Ancak Türker'in de ifade ettiği üzere bütünlüklü bir bakış açısına sahip olmak geleneği bir bütün olarak ortaya koyduktan sonra mümkün olacaktır. Bu bilgiler ışığında bugüne kadar siyerin ahlak düşüncesinin bir alanı olarak görülmemesi ise düşündürücüdür. İslam ahlâk düşüncesinin temellerinin arandığı kelim, fıkıh ve felsefe gibi alanlara siyer ilminin katkısının eklenmesi bütüncül bir tasavvuru elde etme imkânı verecektir.

Siyer düşüncesinde ahlâkın konumu hakkında görüş bildirmek ise pek çok açıdan zorluklar içermektedir. Siyerde zımnen Hz. Peygamber'in ahlâkıyla ilgili bilgiler yer alsa da bunun zaman içerisinde gelişimi hakkında açıklamalarda bulunmak birçok bilgiyi de ihtiva etmektedir. Bu babta ele alınacak bir konu hadis literatürü ile İslam ahlâk düşüncesiyle doğrudan ilişkilidir. Dolayısıyla bu iki disiplinin ahlâk ilmine getirdiği değerlendirmeleri bir bütün olarak ortaya koymak bu çalışmanın sınırlarının ötesindedir. Ancak geleneksel İslam ahlâkı ile İslam ahlâk düşüncesinin teşekkülü genel hatlarıyla ve konuyla bağlantısı kurulacak şekilde incelenmiştir. Burada tekrara düşmemek adına ilgili kısımlarda literatür bilgisine dair bilgiler yer almıştır.

Bu çalışma İslam ahlâk düşüncesinde ihmal edilen ve aslında temelini oluşturması gereken Hz. Peygamber'in ahlâkını konu edinen literatür ile sonrasında gelişmelerin seyrini ve nedenlerini tespit etmeyi ve muhtemel cevaplar getirmeyi diğer bir deyişle siyer düşüncesindeki seyrini ortaya koymayı ve İslam ahlâk düşüncesine katkı sunmayı amaçlamaktadır. Çalışmada doğrudan bir etkisi olmadığı düşünülen kelim ve tasavvuf kapsam dışı bırakılmıştır. Siyer düşüncesinde ise yazılan ilk eserlerden itibaren muhteva göz önünde bulundurularak bir yaklaşım sergilenmiştir.

Son olarak şunu ifade etmek gerekir ki özellikle Hz. Peygamber'in hayatı etrafında yer yer indirgemeci bir bakış açısıyla yaklaşımlar görülebilmektedir. Söz gelimi “nübüvvet ahlâki bir müessesedir”⁹ veya Hz. Peygamber'i bir ahlâk devrimcisi olarak telakki eden

⁸ Türker, *Ahlâk*, 19.

⁹ J.M.S. Baljon, *Kur'an Yorumunda Çağdaş Yönelimler*, çev. Şaban Ali Düzgün (Ankara: Fecr Yayınları, 2000), 124.

yaklaşmışimler ortaya çıkmaktadır.¹⁰ Bu tarz indirgemeci yaklaşımların Hz. Peygamber'in örnekliğini bir konuya hasretmeye yol açtığını ifade etmek gerekir. Bunun yerine Hz. Peygamber'i tüm yönleriyle kuşatacak ve gelenekle bağı kurulacak şekilde incelemek daha uygun olacaktır. Çalışma, bu yönüyle Hz. Peygamber'in hayatıyla irtibat kurularak ahlâkın bu minval üzere ele alınması gerektiğini amaçlamaktadır.

1. Tercüme Faaliyetleri

İslam dünyasında felsefe ve ahlâk düşüncesinin teşekkülü tercüme faaliyetleriyle doğrudan ilişkilidir. Bu açıdan alanda yapılan modern çalışmaların temelini bu süreç oluşturmaktadır. Kendi içinde aşamalı olarak süregelen ilgili çalışmalar öncelikle Yunanca-Arapça tercümelerin tespiti diğer bir ifadeyle kaynakça çalışmaları sonrasında ise tercüme edilen söz konusu eserlerin karşılaştırılması ve sözlük hazırlanması aşaması olarak karşımıza çıkmıştır. Bu iki aşama yapılan çalışmaların teknik boyutunu ifade etmektedir. Tercüme faaliyetlerinin son aşaması ise intikal neticesinde ortaya çıkan tesiri ve İslam düşünce tarihine katkısını incelemeyi kapsamaktadır.¹¹

Genel kabule göre İslam dünyasında tercüme faaliyetleri Emevîler döneminde idari ve tıbbi amaçla başlamıştır. İlmi anlamda ise sistemli bir şekilde Abbasiler döneminde devam etmiştir. 2.-4./8.-10. asırlarda Yunanca eserler Arapça'ya tercüme edilmiştir.¹² Dolayısıyla Yunan ahlâk düşüncesine dair metinler bu tarih aralığında tercüme edilmiş ve İslam dünyasında okunmaya başlanmıştır.¹³

Tercüme faaliyetlerine paralel olarak İslam dünyasında ahlâk düşüncesinin temelleri atılmıştır. 2.-4./8.-10. asırlarda başlanan tercüme faaliyetlerine eş zamanlı olarak İslam ahlâk düşünürleri eser telifine başlamışlardır. 3./9. yüzyılla birlikte temelleri atılan İslam ahlâk düşüncesi takip eden yıllarda teşekkülünü tamamlamıştır. İslam ahlâk düşüncesinde ön plana çıkan Yakub b. İshâk el-Kindî (ö. 252/866 [?]), Ebû Bekr Muhammed b. Zekeriyâ er-Râzî (ö. 313/925), Fârâbî (ö. 339/950), Yahya b. Adî (ö. 364/975), İbn Miskeveyh (ö. 421/1030), İbn Sînâ (ö. 428/1037), Gazzâlî (ö. 505/1111) ve Tûsî (ö. 672/1274) gibi âlimler zikredilebilir.¹⁴

¹⁰ Fazlurrahman, *Tarih Boyunca İslami Metodoloji Sorunu*, çev. Salih Akdemir (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2001), 22.

¹¹ Hümeysra Özturan, *Ethostan Ahlaka: Antik Yunan Ahlak Literatürünün İslam Dünyasına İntikali ve Alımlanışı* (İstanbul: Klasik Yayınları, 2021), 17-18.

¹² Dimitri Gutas, *Yunanca Düşünce Arapça Kültür*, çev. Lütfü Şimşek (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2003), 15-16; Bu konuda bk. Samet Şenel, *Fetihten Bilime: Antik Bilimlerin İslam Dünyasına İntikali (651-750)* (İstanbul: Siyer Yayınları, 2021).

¹³ Arapça'ya tercüme edilen Yunan ahlâk eserleri hakkında bilgi için bk. Özturan, *Ethostan Ahlaka*, 34-78.

¹⁴ İslam ahlak düşünürleri hakkında yapılmış bazı önemli çalışmalar için bk. İlhan Kutluer, *İslam Felsefesi Tarihinde Ahlak İlminin Teşekkülü* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler

2. İslam Ahlâk Felsefesi

Tercüme faaliyetleri özellikle İslam Felsefesinin teşekkülünde önemli bir rol oynamıştır. Bu alandaki çalışmaların genel kabulü bu fikir üzerine inşa edilmiştir. Bunun yanında tercüme faaliyetlerinin rolü ahlâk ilminin teşekkülünde de kendini göstermiş ve İslam ahlâk düşüncesi tercüme faaliyetlerinin neticesinde şekillenmiştir.¹⁵ Bu bağlamda İslam ahlâk düşünürleri telif ettikleri metinlerde ahlâkın tanımı, bir ilim olarak ortaya konması, nefis teorisinin tartışılması, ahlâkın doğuştan olup olmadığını irdelemeleri, ahlâkın kaynağı ve iyi ahlâk kazanımının ne şekilde olduğuyla ilgilenmişlerdir.¹⁶

İslam felsefesi ve ahlâk düşüncesinde ele alınan nübüvvet teorisi, Hz. Peygamber'in ahlâkının merkeze alınması ve örnek gösterilmesiyle, “ahlâkın kaynağı meselesi” ile doğrudan ilişkilidir.

İslam filozofları, tercüme faaliyetleri neticesinde tevarüs ettikleri Antik Yunan mirasını İslam dinine uyarlayarak ve nassı kabul ederek düşünce üretmişlerdir.¹⁷ Bu bağlamda ahlâk felsefesinde tartışılan dinin ahlâkın kaynağı olup olmaması hususu gündeme gelmiştir. İslam filozoflarına göre din, ahlâkın kaynaklarından birini teşkil eder. Dolayısıyla burada insanlara dini anlatan ve örneklik teşkil eden Hz. Peygamber mevzu-bahis olmaktadır. Bu durum “ahlâkın kaynağı meselesi” bağlamında incelenmiştir. İslam Felsefesi ve ahlâk düşüncesinde “nübüvvet teorisi” bağlamında gelişen bu tartışmalar, peygamberlerin herhangi bir isteme, çaba, araştırma ve mantikî gerekçelere başvurmadan bilgi edebilmesini ifade etmektedir. Peygamber bu bilgileri doğrudan faal akıldan alır. Buna karşın akledilebilir ve mantikî gerekçelere başvurarak filozoflar da bu bilgiye ulaşabilir.¹⁸ Peygamber'in faal akıldan aldığı bu bilgilere ahlâk da içkindir. Fârâbî'nin nübüvvet teorisi bu anlamda önemlidir. Ona göre filozoflar ve peygamberler faal akıldan beslenir ve iki zümre açısından bilgiyi elde etme noktasında sadece metot farkı söz konusudur. O halde iyi ve güzel ahlâka ulaşmak için filozof veya peygamber olmak gerekmektedir. Herkesin filozof veya peygamber olmayacağı düşünüldüğünde iyi ahlâka ulaşmak nasıl mümkün olacaktır sorusu gündeme gelmiştir. Fârâbî, bu çıkmazdan kurtuluş yolunu peygamberin getirdiği bilgilere boyun eğmek ve itaat etmekle mümkün olabileceğini ifade etmektedir.¹⁹ Bu

Enstitüsü, Doktora Tezi, 1989); Mustafa Çağrı, *İslam Düşüncesinde Ahlak* (İstanbul: Dem Yayınları, 2012); Câbirî, *Arap Ahlakı Akli*.

¹⁵ Kutluer, *İslam Felsefesi Tarihinde Ahlak İlminin Teşekkülü*, 32.

¹⁶ Özturan, *Ethostan Ahlakı*, 119.

¹⁷ Bu etkileşimi ele alan şu çalışmaya bk. De Lacy O'leary, *İslam Düşüncesi ve Tarihteki Yeri*, çev. Hüseyin Yurdaydın - Yaşar Kutluay (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2018).

¹⁸ Ebu'l-Berekât el-Bağdâdî, metafizikçi düşünürlerin ve peygamberlerin, eşyanın hakikatine ilişkin idrakinin onların farklı bir mahiyete sahip olması gerektiğini ifade etmiştir. Detaylı bilgi için bk. Türker, *Ahlâk*, 25.

¹⁹ Ebû Nasr Muhammed et-Türkî Fârâbî, *Tahsîlî's-Sa'âde*, thk. Ali Mülhem (Beyrut: Dâru ve Meketebeti'l-Hiyâl, 1995), 88-95.

hususla yapılan bir çalışmada Hz. Peygamber'in ahlâkıyla ahlâklanma, taklit etme ve benzeme "temessül" kavramıyla ifade edilmiştir.²⁰

Fârâbî'nin nübüvvet teorisini biraz değiştirerek ileri bir safhaya taşıyan filozof ise İbn Sînâ'dır. Yukarıda ifade edildiği üzere Fârâbî, filozof ve peygamberin elde ettiği bilgi için bir paralellik olduğunu ifade ederken; İbn Sînâ ise dinin ahlâk için en temel ve ilk kaynak olduğunu belirtmektedir. "Amelî felsefenin kısımları şunlardır; medenî hikmet (toplumsal felsefe), menzîlî hikmet (ev idaresi felsefesi) ve hulkî hikmettir (ahlâk felsefesi). Bu üçünün ilkesi ilahi dinden elde edilir ve bunların sınırlarının kemâlâtı da ilahi dinle açıklanır".²¹ İbn Sînâ, bu açıklamasında toplumsal felsefe, ev idaresine ilişkin felsefe ve ahlâk felsefesinin kaynağının din olduğunu ifade etmiştir. Dolayısıyla ahlâkın kaynağının din olarak ifade edilmesi peygamberin konumunu bir kez daha önemli kılmaktadır.

Burada kısaca temas edilen nübüvvet teorileri felsefeyle İslam nassının bir açıdan birleştirilmesini ifade eder. Dolayısıyla bu bilgiler ahlâk felsefesinin teorik kısımlarını oluşturmuştur. Pratik ahlâka tekabül eden kısmında ise erdemler işlenmektedir. Ahlâk felsefesinin bu bahislerinde erdemler hiyerarşisi, erdemler ve erdemsizlikler işlenmektedir. Filozoflara göre farklılıklar gösteren erdemler hiyerarşisinde tefrît, i'tidâl ve ifrât başlıkları altında faziletler ele alınmaktadır. Burada dikkati çeken önemli meselelerden biri İslam filozoflarına göre kemâlâtı temsil etmesine karşın erdemlerin işlendiği kısımlarda Hz. Peygamber'den söz edilmemesidir. Aslında zımnen nübüvvet teorilerinde bunu ifade etmelerine karşın tikel olarak örnekler vermedikleri görülmektedir. Öyle anlaşıyor ki filozofların eksik bıraktığı bu husus nakilciler tarafından tamamlanmıştır. Burada nakilcilerden kasıt bize göre hadis, fıkıh ve siyer kitapları olmalıdır.

Son olarak şunu ifade etmek gerekir ki İslam filozofları ve ahlâk düşünürlerinin temel hareket noktası felsefî ve ahlâkî görüşlerin dinî zeminini temellendirmek olmuştur. Ancak onlar doğrudan Hz. Peygamber'in örnekliğini tikel örneklerle izah etmek yerine bunun teorik çerçevesini oluşturmaya çalışmışlardır. Dolayısıyla Fârâbî'nin temelini attığı nübüvvet teorisinin bu bağlamda değerlendirilmesi söz konusudur. Bu düşünürlerin detaylandırmadığı kısımlar ise farklı eser türlerinde izah edilmiştir. Ancak burada önemli husus peygamberin "doğuştan yetkin" olarak kabul edilmesidir.²²

²⁰ Nurgül Bulut, *İnanç ve Ahlak: Dini Tasavvurun Seküler Dönüşümü* (İstanbul: DBY Yayınları, 2021), 172.

²¹ "أقسام الحكمة العملية: حكمة مدنية، و حكمة منزلية، و حكمة خلقية. ومبدأ هذه الثلاثة مستفاد من جهة الشريعة الإلهية، و كمالات " حدودها تستبين بالشريعة الإلهية " bk. Ebû Alî el-Hüseyn b. Abdillâh İbn Sînâ, *Uyûnu'l-Hikme*, thk. Abdurrahman Bedevî (Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1980), 16.

²² Câbirî'nin eseri üzerine yapılan bu değerlendirme yazısında ayrıca nübüvvet teorisiyle ilgili özlu bir kriter de yer almaktadır. bk. Hümeysra Özturan, "Muhammed Âbid el-Câbirî: Arap Ahlâkî Aklı", *Nazariyat* 3/2 (2017).

3. Geleneksel İslam Ahlâkı

İslam ahlâk düşüncesi, temellerini nübüvvet teorisiyle atmış, bu yapı, “geleneksel İslam ahlâkı” anlayışıyla tamamlanmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda hem klasik kaynaklarda hem de modern çalışmalarda Hz. Peygamber’in ahlâkına dair çok sayıda eser kaleme alınmıştır. Bu çalışmaların merkezinde “Sen elbette üstün bir ahlâka sahipsin”.²³ ayeti ile Hz. Aişe’nin “O’nun ahlâkı Kur’an’dı”²⁴ şeklindeki rivayeti temel referanslar olarak yer almıştır.

Geleneksel İslam ahlâkının kaynağı olarak Kur’an ve Sünnet esas kabul edilmiştir. Bu bağlamda Kur’an merkeze alınarak İslam ahlâkının ilkeleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Hakeza sünnet ile alakalı hem Hz. Peygamber’in ahlâkı ele alınmış hem de ahlâkla irtibatlı hadisler derlenmiş ve çalışmalara konu edilmiştir.²⁵

Geleneksel İslam ahlâkı içerisinde hadis ilmi önemli bir yer tutmuş olmakla birlikte, ilk hadisçiler doğrudan ahlâkla ilgili çalışmalara yönelmemişlerdir. İlk nesil hadisçilerin temel yaklaşımı, daha çok ahkâm hadislerine odaklanarak pratik değeri daha belirgin olan rivayetleri derlemek şeklinde şekillenmiştir. Aşağıda aktarılan pasajda bu durum açıkça ifade edilmektedir:

İslâm tarihinin en eski devrinden itibaren hadisçiler ahkâm hadislerine (ehâdîs el-ahkâm) ve itikadi hadislere, tarihî (meğâzî) olanlardan daha çok önem atfettiler. Onlara göre meğâzînin pratik değeri yoktu. Hz. Peygamber’in Bedr’i 8 Ocak 623’de mi yoksa 28 Mart’ta mı terk ettiği hususunun bir Müslümana önemli faydası yoktur. Bunun aksine abdestinde, ibadetlerinde, haccında, alışverişinde, evlilik veya kölelerin âzâd edilmesi hakkında verdiği emirler gibi hallerde onun tarafından takip edilen metot, her Müslümanın tatbikat hayatının esasını teşkil edecektir. Zamanla hadisçiler faaliyetlerini sadece ahkâm hadislerinin tatbik ve toplanmasına hasrettiler. Onlara göre meğâzî, İslâm tarihinin bir kısmını teşkil eder ve haklı olarak o, sahaya aittir. Bu

²³ Kalem 68/4.

²⁴ Ebû'l-Hüseyn Muslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nîsâbü'rî Muslim, *el-Musnedu's-Şaîhihu'l-Muhtaşar bi Nakli'l-Adl 'ani'l-Adl ilâ Resûlillâh*, nşr. Heyet (Kahire: Dâr'u't-Te'sîl, 1435/2014a), "Müsâfirîn", 139.

²⁵ Bu alanda çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Burada ön plana çıkan birkaç kaynak zikredilebilir. bk. Asife Ünal (ed.), *Geçmişten Geleceğe Ahlâk* (Bartın: Bartın Üniversitesi, 2015); Celil Kiraz, *Kur'an'da Ahlak İlkeleri* (Bursa: Emin Yayınları, 2016); Abdulkadir Macit (ed.), *Tüm Yönleriyle Hz. Peygamber ve Ahlakı* (İstanbul: Ensar Yayınları, 2019); Adnan Demircan (ed.), *Hz. Peygamber'in Ahlakı* (İstanbul: Siyer Yayınları, 2020); Enbiya Yıldırım, *Din-Ahlak Ekseninde Hz. Muhammed* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2007); Nuran Döner, *Sûfîlere Göre Hz. Peygamber* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2014); Yusuf Güneş, "İslam Ahlakının Temel Özellikleri", *EKEV Akademi Dergisi* 49 (2011); Çağrı, "İslam Ahlakının Temel Kaynakları"; Hüseyin Karaman, "İslam Ahlakının Kaynakları", *İslam Ahlakı: Temel Konular Güncel Yorumlar*, (İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2014); Mustafa Türkgülü, "İslam Ahlak Öğretisinin Sünnet Boyutu", *Diyanet İlmî Dergi* 35/3 (1999); Kemal Sandıkçı, "İslam Ahlak Öğretisinin Temel Dayanağı Olarak Sünnet", *İslam'ın Anlaşılmasında Sünnetin Yeri ve Değeri*, ed. Kolektif (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003).

sebeptendir ki üçüncü asrın ikinci yarısından itibaren, hadisçilerin çoğu, meraklı olanlar hariç sadece *Sünen* eserler telif ettiler ki bazıları hadis edebiyatının en mühim eserleri arasındadır.²⁶

Ahkâm hadisleri, İslam âlimlerinin öncelikli ilgisini çekmiş olsa da ahlâk ve diğer alanları kapsayan rivayetler de hadis literatüründe yer bulmuştur.²⁷ 2./8. yüzyıl itibariyle kaleme alınan hadis eserlerinde ahlâka dair rivayetlere yer verilmiş olmakla birlikte, bu rivayetler müstakil birer başlık altında ele alınmamıştır. Ancak 3./9. yüzyıldan itibaren özellikle Kütüb-ü Sitte'nin ortaya çıkışıyla birlikte ahlâk konularını içeren bablar eklenmeye başlamıştır.²⁸

Hadis kitaplarında ahlâk konusu öncelikle “Konulu Hadis Literatürü” çerçevesinde ele alınmış; sonrasında ise “Müstakil Konulu Hadis Eserleri”ne dahil edilmiştir.²⁹ Hareket noktasını Kur'an'dan alan bu geleneksel İslam ahlâkı, Hz. Peygamber ve ashabının örnek yaşantısına dair rivayetlerden oluşan bir literatür ortaya çıkarmıştır.³⁰

Geleneksel İslam ahlâkı etrafında ortaya çıkan hadis literatürü ise “normatif-dini literatür” olarak ifade edilmiştir. Bu literatürün özelliği Hz. Peygamber'in örnekliğini rivayetler üzerinden ortaya koymaktır. Bu literatürde dolayısıyla analize girilmeden analitik eserlere malzeme sunulduğu ifade edilmiştir.³¹ Analitik eserlerden kasıt ise ahlâk felsefesi olmuştur.

3.1. Şemâil Literatürünün Ortaya Çıkışı

Hadis kitaplarında konulu veya müstakil bir şekilde ele alınan Hz. Peygamber'in ahlâkı Tirmizî'yle birlikte müstakil bir esere konu olmuş ve bu durum şemâil eser türünün ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.³² Tirmizî, eserinde Hz. Peygamber'in şemâilini iki ana eksenle ele almıştır. İlk eksenle, Hz. Peygamber'in hilkat (fiziksel özellikleri) yer alır. Bu kategoride, Hz. Peygamber'in fiziksel özellikleri, giyim tarzı, yürüyüşü, yeme-içme alışkanlıkları ve insanlarla olan ilişkileri gibi hususiyetler ayrıntılı bir şekilde aktarılmıştır. Bu betimlemeler, sadece fiziksel görünümüne dair izlenimler sunmakla kalmaz, aynı zamanda toplum içindeki örnek teşkil edici davranışlarını da yansıtır. İkinci eksenle ise Hz. Peygamber'in ahlâki özellikleri ele alınır. Bu bölümde, cesaret, cömertlik, sabır, hilm gibi

²⁶ Muhammed Zübeyr Sıddîkî, *Hadis Edebiyatı Tarihi: Menşei, Tekâmülü ve Tenkîdi*, çev. Yusuf Ziya Kavakçı (İstanbul: İrfan Yayınevi, 1966), 100.

²⁷ Ayşe Esra Şahyar, *Zayıf Hadis Rivayeti* (İstanbul: Akdem Yayınları, 2011), 136; Koca, *Hadis ve Ahlâk*, 114-124.

²⁸ Bu eserde hadis ve ahlak konusu ortaya çıkışı ve gelişim seyrini göstermesi bakımından büyük bir öneme sahiptir. Koca, *Hadis ve Ahlâk*, 148-166.

²⁹ Koca, *Hadis ve Ahlâk*, 141-177.

³⁰ Çağrı, "Ahlak".

³¹ Kutluer, *İslam Felsefesi Tarihinde Ahlak İlminin Teşekkülü*, 13.

³² M. Yaşar Kandemir, "Şemâil", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Erişim 24 Aralık 2024).

erdemler üzerinde durulmuş ve bu erdemlerin nasıl hayatına yansıdığına dair örnekler verilmiştir.³³ Dolayısıyla Tirmizî şemâil türünün içeriğini halkî (yaratılış özellikler) ve hulkî (ahlâkî özellikler) olacak şekilde belirlemiştir.

Tirmizî'yle başlayan şemâil literatürü onunla özdeşleşmiş ve eseri hakkında birçok şerh yazılmasına imkân tanımıştır. Aynı zamanda, bu eser temel alınarak şemâil alanında çok sayıda yeni eser de telif edilmiştir.³⁴ Bununla birlikte, zamanla özellikle Hz. Peygamber'in ahlâkına daha fazla vurgu yapmak ve ön plana çıkarmak için "ahlâku'n-nebî" adlı eserler de yazılmaya başlanmıştır. Böylece, şemâil ilminde ahlâki yön, daha da merkezi bir konuma gelmiş ve bu alan üzerine yazılan eserler artmıştır.³⁵

Ahlâku'n-Nebî literatüründe yazılan en önemli eserlerden biri, Ebü's-Şeyh el-İsfahânî'ye aittir.³⁶ *Ahlâku'n-Nebî* isimli eserinde Ebü's-Şeyh, ilk üç bölümünde Hz. Peygamber'in ahlâkını konu edinmiştir. Bu bölümlerde, Hz. Peygamber'in cömertliği, öfkesine hakimiyeti, hayası, affediciliği, cesareti, tevazusu ve hilmi gibi erdemler detaylı bir şekilde işlenmiştir. Ayrıca, sınırlı da olsa Hz. Peygamber'in fiziksel özelliklerine dair bilgilere de yer verilmiştir.³⁷ Ebü's-Şeyh'in eseri, Tirmizî'nin şemâilinden farklı olarak daha çok ahlâki boyutu öne çıkarmış, Hz. Peygamber'in ahlâki mükemmelliğini anlatma çabası, eserinin temel odağını oluşturmuştur.

3.2. Siyer Düşüncesinde Hz. Peygamber'in Ahlâkı

Siyer yazımında ortaya çıkan ilk eserlerin müellifleri Zührî, Musa b. Ukbe, İbn İshak, Vâkîdî ve İbn Hişâm gibi âlimler muhteva anlamında daha çok Hz. Peygamber'in biyografik anlamda siyerine ağırlık verdiler. Bu durum başlangıçta siyer-meğâzî terimlerinin kapsamı hakkındaki tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Öyle ki ortaya çıkan bu ilk eserler daha çok meğâzî terimiyle ifade edildiler. Ancak başlangıçta bu iki kavramın eş anlamlı kullanıldığını zamanla birbirinden bağımsızlaştığını ifade etmek mümkündür. Bu hususta, konuyu detaya girmeden aşağıdaki alıntıyı aktararak sonlandırmak mümkündür:

³³ Şemâil literatürü ve Tirmizî'nin eseriyle ilgili yapılan şu çalışmalara bk. Ali Yardım, "Şemâil Nev'inin Doğuşu ve Tirmizî'nin Kitâbü's-Şemâili", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (1983); Rukiye Oğuzay, *Şemâil Literatürünün Muhtevası ve Değişimi* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011); M. Yaşar Kandemir, "eş-Şemâ'ilü'n-Nebeviyye", *Türkiye Dinayet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Erişim 15 Ocak 2025).

³⁴ Şemâil alanında yapılmış bazı çalışmaların isimleri için bk. Selâhuddin b. Abdillâh el-Müneccid, *Mu'cemü ma üllife 'an Resûlillâh* (Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Cedîd, 1982), 192-197.

³⁵ Bu alanda yazılan eserlerin bilgisi için bk. el-Müneccid, *Mu'cem*, 184-185.

³⁶ Ebü's-Şeyh el-İsfahânî, *Ahlâku'n-nebî ve âdâbüh*, thk. Salih b. Muhammed Veneyyan (Riyad: Dârü'l-Müslim, 1418/1998); Turtûşî eserdeki senedleri hazfederek eseri ihtisar formunda düzenlemiştir. bk. Ebû Bekr Muhammed b. Velîd el-Fihri Turtûşî, *İhtisâru Ahlâki'n-nebî* (İstanbul: Millet Kütüphanesi, Feyzullah Efendi, 1308/2).

³⁷ Ali Osman Koçkuzu, "Ahlâku'n-Nebî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Erişim 20 Ocak 2025).

Musâ'nın naklettiği haberlere baktığımızda onun sadece Hz. Peygamber'in savaş haberlerini zikretmediğini görürüz. Dolayısıyla, onun *el-Meğâzî*'si ile Vâkîdî'nin eserinin ilgili bölümünün bir birinden ayrılması gerekir. Vâkîdî, *el-Meğâzî* başlığı altında, sadece savaş ve seriyye haberlerini verirken, Musâ'nın meğâziden kastı, Resulullah'ın hayatından başka bir şey değildir. İki müellif arasındaki bu kavram ayrışması aynı zamanda siyer yazıcılığındaki anlayış farklılığına da işaret eder. Bu fiili durum, meğâzînin başlangıçta sadece Hz. Peygamber'in savaşlarını konu aldığı, ancak zamanla bütün hayatına teşmil edildiği şeklindeki tezi de çürütmektedir. Buna dayanarak, meğâzî ve siyer kelimelerinin başlangıçta birbirlerinin yerine kullanıldığını söyleyebiliriz. Ancak zamanla anlam kayması yaşanmış ve sadece savaşlarına münhasır kılınmıştır.³⁸

Böylelikle, ilk siyer-meğâzî eserleri Hz. Peygamber'in kronolojisine odaklanmış ve daha çok onun döneminde meydana gelen hadiselerle yer vermiştir. Doğrudan olmasa da dolaylı bir şekilde Hz. Peygamber'in ahlâkını hadis ilminin alanına bırakmışlardır. Bu durum İbn Sa'd'a kadar bu şekilde devam etmiştir.

İbn Sa'd doğrudan bir siyer eseri yazmamasına karşın kitabının ilk iki cildini Hz. Peygamber'in hayatını anlatmaya ayırmıştır. Birinci cildinin sonunda Hz. Peygamber'in ahlâkı ve kişisel özellikleri hakkında detaylı bilgi vermiştir.³⁹ İbn Sa'd kendinden önce yazılan hiçbir kitapta mevcut olmayan bilgileri detaylı bir şekilde işlemiş ayrıca Tirmizî'den önce eserini kaleme aldığından şemâil sahasının temel kaynaklarından sayılmış ve Tirmizî'yi etkilemiştir.⁴⁰ Böylelikle siyer yazımında İbn Sa'd'ın başlattığı yöntem sonraki dönemlerde yazılan siyer eserlerine etki edecek ve bu durum bir malzeme genişlemesi olarak görülecektir.⁴¹

İbn Sa'd'dan sonra siyer yazıcılığına Hz. Peygamber'in şemâili ve özellikle ahlâkı müstakil başlıklar altında eklenmiştir. Özellikle İslam düşünce ahlâkının da teşekkülüyle birlikte buradaki fikirler siyer yazımına da dahil olmuştur. Bu konuda önemli bir yere sahip olan siyer âlimi ise İbn Hazm'dır. O yazdığı çeşitli eserlerinde Hz. Peygamber'in siyerini öğrenmeye teşvik etmiş, ahlâkının yüceliğini vurgulamış ve en yüksek hayat ideali olarak Hz. Peygamber'i göstermiştir. Buradan hareketle Hz. Peygamber hakkında ifade ettiği görüşleri farklı çalışmalarından derlenerek aktarılacaktır.

İbn Hazm, neseble ilgili yazmış olduğu eserinde Hz. Peygamber'in nesebini bilmeyi farz mertebesinde görmüş ve şunları ifade etmiştir:

Neseb ilminin farzlarından biri ve insanın bilmesi gerekir ki, Allah'ın insanlara ve cinlere İslam dinini tebliğ etmek üzere göndermiş olduğu peygamber, Muhammed'dir

³⁸ Şaban Öz, *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri* (İstanbul: Siyer Okulu Yayınları, 2023), 278.

³⁹ Ebû 'Abdullâh Muḥammed b. Sa'd b. Menî' İbn Sa'd, *eṭ-Ṭabaḳât* thk. Ali Muḥammed Ömer (Kahire: Mektebetu'l-Hancî, 1421/2001), 1/273-393.

⁴⁰ Ali Yardım, *Peygamberimiz'in Şemâili* (İstanbul: Damla Yayınevi, 2009), 39.

⁴¹ Öz, *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*, 90-97.

(s.a.v.). O, Abdullah ibn Abdülmuttalib'in oğludur ve Kureyş kabilesinin Haşimoğulları soyundandır. Mekke'de dünyaya gelmiş ve oradan Medine'ye hicret etmiştir. Eğer bir kişi, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) Kureyşli mi, Yemenli mi, Temîmî mi yoksa acem mi olduğunu sorgularsa, bu kişi kâfir ve dinini bilmeyen olur. Ancak, bu kişinin aşırı cehaletinden dolayı mazeretli olabileceği düşünülebilir. Bu durumda, bu bilgiyi öğrenmesi farz olur ve yanında bulunanların da ona bu bilgiyi öğretmesi gereklidir.⁴²

İbn Hazm böylelikle Hz. Peygamber hakkında Müslüman bir kişinin asgari düzeyde bir bilgiye sahip olmasını farz görmüştür.⁴³ İbn Hazm, bir başka eserinde ise Hz. Peygamber'in siyerinin önemini şu ifadelerle açıklamıştır:

Hz. Peygamber'in siyeri üzerinde düşünüp taşınan için Onun peygamberliğini tasdik etmek, zorunlu bir şekilde kaçınılmazdır. Bu durum onun gerçekten Allah Resulü olduğuna şahitlik edecektir. Şayet Hz. Peygamber'in siyeri dışında herhangi başka bir mucizesi olmasaydı; siyeri tek başına yeterli olacaktı.⁴⁴

İbn Hazm bu sözleriyle Hz. Peygamber'in siyerinin onun nübüvvet delili olduğunu ifade etmiştir. Hz. Peygamberin bütün hayatı boyunca sahip olduğu örnek şahsiyeti, dürüstlüğü, adaleti ve diğer bütün davranışları onun mümtaz yaşantısının göstergesidir. Bu münasebetle İbn Hazm, felsefi-dinî mahiyette kaleme aldığı ahlâk eserinde Hz. Peygamber'i, ahlâk bakımından insanlığın en ideali olarak göstermiştir. Ona göre "kişi şâyet ahiret hayatını arzuluyor, güzel bir sîrete ve ahlâka sahip olmak istiyorsa; Hz. Peygamber'in örnek şahsiyetini rehber edinmelidir".⁴⁵ İlgili çalışmasının devamında ise Hz. Peygamber'in ahlâkını şu sözlerle ifade etmiştir: "Hz. Peygamber, her türlü iyilikte önder olan, ahlâkı itibarıyla Allah'ın övgüsüne mazhar olan, Allah'ın yarattığı en mükemmel ahlâkı kendinde toplayan, O'nda tüm erdemlerin zirvesini tamamlayarak her eksiklikten uzaklaştıran bir örnekti".⁴⁶

İbn Hazm yazmış olduğu siyer eserinde ise kendinden önceki gelenekten farklı olarak siyerin ilk bölümlerini Hz. Peygamber'in şemâiline ve ahlâkına ayırmıştır. Hz. Peygamber'in

⁴² Ebû Muhammed Alî b. Ahmed el-Endelüsî İbn Hazm, *Cemheretu ensâbi'l-Arab* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1403/1983), 2.

⁴³ İbn Fâris, siyerle ilgili yazmış olduğu küçük risalesinde Müslüman kimsenin bilmesi gereken bilgileri ele aldığını ifade ederek, İbn Hazm'la aynı doğrultuda konuya yaklaşmıştır. bk. Ebû'l-Huseyn Ahmed b. Fâris el-Kazvînî İbn Fâris, *Evcezu's-siyer li-hayri'l-beşer*, thk. Muhammed Mahmûd Hamdân (Kahire: Dârü'r-Reşad, 1993), 9.

⁴⁴ Ebû Muhammed Alî b. Ahmed el-Endelüsî İbn Hazm, *el-Fasl fi'l-milel ve'l-ehvâ'i ve'n-nihal* thk. Abdurrahman Halife (Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1347/1928), 2/73.

⁴⁵ Ebû Muhammed Alî b. Ahmed el-Endelüsî İbn Hazm, *el-Ahlâk ve's-siyer*, thk. Âdil Ebû'l-Mu'âttî (Kahire: Dâru'l-Meşriki'l-Arabî, 1408/1988), 23-24.

⁴⁶ İbn Hazm, *el-Ahlâk ve's-siyer*, 123.

ahlâkıyla ilgili müstakil bir başlık açmıştır. Ayrıca bu kısımlarda Hz. Peygamber'in sahip olduğu erdemler aktırılmıştır.⁴⁷

İbn Hazm, eserlerinde ahlâk ile ilgili sunduğu bilgilerde merkezine Hz. Peygamber'i yerleştirmiştir. Bu durum İslam ahlâk düşüncesinin İbn Hazm aracılığıyla siyer yazımında nasıl şekillendiğini açıkça ortaya koymaktadır. Çalışmanın önceki kısımlarında ifade edilen, özellikle İslam ahlâk düşüncesinde eksik bırakılan ve Hz. Peygamber'in ahlâkının somut örnekler üzerinden açıklanması gerekliliği, İbn Hazm tarafından giderilmiştir.

Hz. Peygamber'in hayatıyla ilgili müstakil formda sonraki dönemlerde yazılan eserlerde kitap isimlerine şemâil ifadesinin eklendiği görülmüştür. Bu bakımdan İbn Seyyidünnâs'ın 'Uyûnü'l-eser fî funûnî'l-meğâzî ve's-şemâil ve's-siyer'i'⁴⁸ ile Yahyâ b. Ebî Bekr el-Âmirî'nin (ö. 893/1488) *Behcetü'l-mehâfil ve buğyetü'l-emâsil fî telhîsî's-siyer ve'l-mu'cizât ve's-şemâil*⁴⁹ adlı eserleri ön plana çıkmıştır. Bu eserlerle birlikte siyerin içerisinde ele alınan nihai konular şekillenmiştir.

Siyer yazımında İslam ahlâk düşüncesiyle geleneksel ahlâkı birleştiren hem teorik hem de pratik anlamda ele alan ilk müellif -tespit edebildiğimiz kadarıyla- Yahyâ b. Ebî Bekr el-Âmirî'dir. Eseri kendinden önceki birçok siyerde görülmeyen konuları ihtiva etmesi bakımından oldukça önemlidir. Âmirî, eserinde şemâil ile Hz. Peygamber'in fiziksel özelliklerini kastetmiş; ahlâkını ise farklı bir yaklaşımla ele almıştır. Dolayısıyla yukarıda ifade ettiğimiz şemâille alakalı tasnifin uygulanma biçimi Âmirî'de gerçekleşmiştir.

Âmirî, "manevi ahlâk" ismini verdiği bölümde öncelikle ahlâkla alakalı teorik bilgiler vermiştir:

Şer'an ve aklen övülen, ayrıca insanların arasında bilinen ve âdet haline gelmiş olan erdemler, ilim, hilm, sabır, şükür, adalet, zühd, tevazu, affetme, iffet, cömertlik, cesaret, haya, mürûet, sükûnet, temkin, vakar, merhamet, güzel terbiye, güzel muâmele ve bunlara benzer diğer faziletlerdir. Bu erdemlerin tamamı, Allah'ın Nebîsinin ahlâkını yücelttiği ve onu en güzel şekilde vasıflandırdığı ahlâktır. Bu erdemlerin temeli, insanı faziletleri edinmeye ve kötülüklerden kaçınmaya yönlendiren akıldır. Akıl, insanın diğer varlıklara üstünlüğünü sağlayan ve onu en yüksek seviyelere taşıyan unsurdur. İnsanlar arasındaki derecelerin farklılıkları da bu

⁴⁷ Ebû Muhammed Alî b. Ahmed el-Endelüsî İbn Hazm, *Cevamiu's-sîre*, thk. Abdülkerim Sami (Beyrut: Daru'l-kütübî'l-ilmiyye, 1971), 32-36.

⁴⁸ Ebü'l-Feth Fethuddîn Muhammed el-Ya'merî İbn Seyyidünnâs, *'Uyûnü'l-eser fî funûnî'l-meğâzî ve's-şemâil ve's-siyer*, thk. Muhammed el-İdû'l-Hatrâvî - Muhyiddin Müstû (Medine: Dârü't-Türas, 1413/1992), 2/434.

⁴⁹ Ebû Zekeriyâ İmâdüddîn Yahyâ b. Ebî Bekr el-Âmirî Âmirî, *Behcetü'l-mehâfil ve buğyetü'l-emâsil fî telhîsî's-siyer ve'l-mu'cizât ve's-şemâil* thk. Ebû Hamza Enver b. Ebî Bekr ed-Dağîstânî (Cidde: Darü'l-Minhâc, 1430/2009).

akıl sayesinde belirlenir. Hz. Peygamber ise, akıl ve ahlâka, hiçbir insanın ulaşamayacağı bir mertebeye sahiptir.⁵⁰

Âmirî, bu açıklamalarında öncelikle Hz. Peygamber'in şahsında mevcut olan erdemleri zikretmekle başlamıştır. İslam ahlâk düşüncesinde ele alınan konulardan biri olan erdem ve erdemsizlikler meselesinin Âmirî tarafından bilindiğini gösterir. Ayrıca bu kısımda zikredilen bu erdemler, Hz. Peygamber söz konusu olduğunda ahlâk hiyerarşisinde yer alan erdemleri de ifade etmektedir.⁵¹ Ayrıca ilk cümlede ifade ettiği “Şer'an ve aklen övülen” terkihi de ahlâkın kaynağı sorusuna verdiği cevaptır. İslam ahlâk düşüncesinde ahlâkı aklın mı yoksa naklin (din) mi inşa ettiği meselesi bir tartışma konusudur.⁵² Âmirî, muhtemelen bu tartışmadan hareketle ahlâkı din ve aklın inşa edebileceğini ifade etmiş olmaktadır. Âmirî, burada Hz. Peygamber'in akıl ve ahlâk bakımından üstünlüğüne vurgu yaparken, İslam filozoflarının ifade ettiği nübüvvet teorisine gönderme yapmakta; ayrıca Hz. Peygamber'in ahlâk cihetinden üstünlüğüne vurgu yaparken İslam ahlâk filozoflarının görüşlerine katıldığını göstermektedir.

Bilmelisin ki, güzel ahlâklar doğuştan gelen ve sonradan kazanılabilen erdemlerdir. Sonradan kazanılmakla birlikte, doğuştan bir temelinin olması gerekir ki, o temel, diğer erdemleri de kendisine çeksin. Bu erdemler bazen dünyaya yönelik olabilir; ancak, Allah rızası gözetilmeden elde edilen bu erdemler de yine de güzellik olarak kabul edilir ve âlimler tarafından takdir edilir. Peygamber Efendimiz (s.a.v.) ise bu güzel ahlâkların tamamına doğuştan sahipti; yaratılışı ve ilk fitratı itibarıyla bu erdemlerle donatılmıştı. Aynı şekilde, diğer tüm peygamberler (Allah'ın selamı ve rahmeti üzerlerine olsun) bu erdemleri sonradan kazanmak için herhangi bir pratik veya eğitim yapmamışlardır; aksine, bu güzel ahlâklar onlara ilahi bir lütuf ve Rabbani bir özel yetkiyle verilmiştir.⁵³

Âmirî, bu ifadelerinde iki durumu açıklamıştır. Bunlardan ilki ahlâkın doğuştan olup olmaması ve değişimi meselesidir. Bu husus İslam ahlâk düşüncesi eserlerinde ele alınan en temel meselelerden biri kabul edilir. Ve genel itibarıyla doğuştan bazı ahlâki niteliklerin olduğu kabul edilmiş ve ahlâkın sonradan değişebileceği belirtilmiştir.⁵⁴ Âmirî, mevcut tartışmalardan hareketle bazı erdemlerin doğuştan geldiğini ifade etmiş ancak bunlara değinmemiştir. Diğer açıdan Âmirî, peygamberlerin sahip olduğu ahlâka felsefi açıdan bir açıklama getirmiş ve peygamberlerin doğuştan bu erdemlere sahip olduklarını ve bunun Allah'ın bir lütfu olduğunu ifade etmiştir. Bu durumda ahlâkın doğuştan olmadığı Âmirî tarafından kabul edildiği görülmektedir. Nitekim aksi durumda ahlâk düşünürlerine göre ahlâk ilmi anlamsız kalacaktır.⁵⁵ Âmirî'nin düşüncesinde Hz. Peygamber'in ahlâki anlamda

⁵⁰ Âmirî, *Behcetü'l-mehâfil*, 514.

⁵¹ Özturan, *Ethostan Ahlaka*, 363-387; Ayrıca bk. Câbirî, *Arap Ahlaki Aklı*, 323-367.

⁵² Câbirî, *Arap Ahlaki Aklı*, 125-128; Özturan, *Ethostan Ahlaka*, 237-292.

⁵³ Âmirî, *Behcetü'l-mehâfil*, 514.

⁵⁴ Özturan, *Ethostan Ahlaka*, 203-223.

⁵⁵ Ebû Alî Ahmed b. Muhammed b. Yaşûb Miskeveyh İbn Miskeveyh, *Tehzîbu'l-Ahlâk ve Tahtîru'l-*

rol modelliği tam da bu noktada önem arz etmektedir. Sonradan elde edilebilecek ahlâk için ideal örnek Hz. Peygamber olmaktadır. Aşağıda Kâdî İyâz'dan yaptığı alıntıda Âmirî, bu durumu açıklamıştır:

Kâdî İyâz (r.a.) şöyle demiştir: “Peygamber olmadığı halde bazı kimselerde, güzel ahlâklar doğuştan var olabilir, ancak hepsi birden onlara verilmiş değildir. Bu kişiler, bu erdemlerle doğar ve Allah'ın yardımıyla zamanla diğerlerini de kolaylıkla edinirler. Bunu, bazı çocukların güzel bir tavır, keskin bir zekâ ve anlayış, doğru sözlülük ve güzel konuşma ve cömertlik gibi özelliklerle doğduğunu gözlemlediğimizde görürüz. Bazılarında ise bu erdemler eksik olarak doğar, ancak sonradan kazançla tamamlanır. Eksik olanları edinmek için özel çaba ve gayret sarf edilmesiyle eksiklikler düzeltilebilir. İnsanlar çaba ve gayretlerine göre ulaştıkları erdemler arasında farklılık gösterirler.” “Herkes kendisi için yaratıldığı şeye müyesser kılınmıştır.”⁵⁶ İşte bu şekilde, Hz. Peygamber'in ahlâkını detaylı şekilde ele alacağım.⁵⁷

Âmirî, yaptığı alıntıda insanların çaba göstererek doğuştan kendisinde mevcut olmasa bile sonra da çaba ve gayret neticesinde ahlâkî erdemlere ulaşabildiğini ifade etmiştir. Alıntının sonunda Âmirî, Hz. Peygamber'in bir hadisini aktarmaktadır. Bu hadis kader bahsinde gündeme gelen bir rivayettir. Rivayete göre Hz. Peygamber, cennet ve cehennem ehlinin belli olduğunu ifade etmiştir. Bunun üzerine orada bulunanlar, “akıbetimizi ezeldeki yazıya havale edip çalışmayı bırakalım mı?” diye sorarlar. Hz. Peygamber de “Hayır siz görevinizi yerine getirin. Herkes kendisi için yaratıldığı şeye müyesser kılınmıştır”.⁵⁸ buyurmuştur. Dolayısıyla Âmirî, Hz. Peygamber'in bu hadisini burada aktararak insanın ahlâkını doğuştan getirmiş olsun veya olmasın çaba ve gayret göstererek ahlâkî erdemlere ulaşmaya çalışması gerektiğini ifade etmiş olmaktadır.

Âmirî, ahlâk bölümünde verdiği bu teorik bilgilerden sonra Hz. Peygamber'in ahlâkını 13 başlık altında ele almıştır. Buna göre Hz. Peygamber'in sahip olduğu erdemler şu şekilde tasnif edilmiştir:

- “İlim, hilm, hoşgörü, affetme ve sabır
- Cömertlik, kerem ve iyilikseverlik
- Cesaret ve yardımseverlik
- Hayâ ve hatalara göz yumma

A'râk, thk. Nevâf el-Cerrâh (Beyrut: Daru's-sadr, 2006), 30.

⁵⁶ Bu bir hadistir. bk. Cemaleddin Muhammed b. Ebî Bekr Eşher, *Şerhu Behcetü'l-mehâfil*, thk. Muhammed Sultan (Beyrut: Daru Sadir, 1330/1912), 2/277.

⁵⁷ Âmirî, *Behcetü'l-mehâfil*, 514-515.

⁵⁸ Ebû'l-Huseyn Muslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nîsâbü'rî Muslim, *el-Musnedu's-aahîhu'l-muhtaşar bi nakli'l-âdl 'ani'l-âdl ilâ Resûlillâh*, nşr. Heyet (Kahire: Dâru't-Te'sîl, 1435/2014b), "Kader", no. 6824.

- Ashabına karşı iyi ilişki ve onlara karşı iyi ahlâkı
- Bütün insanlara karşı şefkati ve merhameti
- Ahde vefa, sözünde durma ve akrabaya iyilik
- Tevazu
- Adalet, emanet ve dürüstlük
- Vakar, temkin ve güzel rehberlik
- Zühd
- Allah'a olan korku ve çok ibadet
- Hz. Peygamber'de birleşen bütün erdemler".⁵⁹

Âmirî, bu başlıklarda Hz. Peygamber'in ahlâkını Kur'an ve sünnet bağlamında açıklamıştır. Bu noktada, onun özellikle Kâdî İyâz'ın eserinden etkilendiğini ve ondan önemli ölçüde istifade ettiğini belirtmek gerekir. Ancak, Kâdî İyâz'ın eserini doğrudan bir siyer kitabı olarak tasarlamadığı göz önünde bulundurulmalıdır. Âmirî'nin bu bilgileri ve ilaveleri siyer çerçevesinde aktarması, siyer malzemesini düşünsel bir bağlamda değerlendirdiğini göstermektedir. O, İslam düşünce ahlâkı ile geleneksel İslam ahlâkına dair bilgileri bir araya getirerek Hz. Peygamber'in ahlâkına ilişkin verileri siyerine dâhil etmiştir.

Sonuç

İslam ahlâk düşüncesi ve geleneksel İslam ahlâkı üzerine yapılan incelemeler, Hz. Peygamber'in bu alandaki merkezi konumunu ve örnekliğinin belirleyici etkisini açıkça ortaya koymaktadır. Tercüme faaliyetleriyle şekillenen İslam ahlâk düşüncesinde, özellikle nübüvvet teorisi çerçevesinde peygamberlerin akıl ve ahlâk bakımından üstünlükleri ön plana çıkarılmıştır. Bu bağlamda, Antik Yunan felsefi mirası, İslam filozofları ve ahlâk düşünürleri tarafından İslam'ın temel nasslarıyla uyumlu hâle getirilmeye çalışılmıştır. Hadis disiplini ise Hz. Peygamber'in ahlâkı, konulu ve müstakil eserlerde ele alınarak bu alandaki derinliği artırmıştır. Ancak siyer eserlerinin ilk dönemlerinde, Hz. Peygamber'in ahlâkı genellikle ihmal edilmiş ve eserlerde daha çok davetin yayılması, savaşlar ve fetihler gibi dışsal olaylar öne çıkmıştır. Bu durum, İslam'ın hak din olarak kabul edilmesi ve yayılma çabasıyla doğrudan ilişkilidir. Erken dönemlerde yazılan siyer eserlerinde ahlâk düşüncesine yeterince yer verilmemiş olması, siyerin İslam ahlâk düşüncesindeki rolünün göz ardı edilmesine yol açmıştır.

Zamanla siyer literatürü genişlemiş ve toplumsal ihtiyaçlarla paralel olarak daha geniş bir bakış açısı benimsenmiştir. İslam ahlâk düşüncesinin gelişimiyle paralel olarak, hadis alanındaki ahlâkî eserlerin artması, sonraki dönemlerde siyer eserlerinde Hz. Peygamber'in

⁵⁹ Âmirî, *Behcetü'l-mehâfil*, 515-529.

ahlâkının müstakil bir başlık olarak ele alınmasına yol açmıştır. Ancak, erken dönem siyer eserlerinin ahlâk konusuna değinmemiş olması, bu alandaki önemli eksiklikleri ortaya koymaktadır. Bu çalışmada, İbn Sa'd'dan itibaren siyer eserlerinde Hz. Peygamber'in ahlâki yönünün ele alınışı, eserlerin kronolojik olarak taranmasıyla incelenmiş ve özellikle Yahyâ b. Ebî Bekr el-Âmirî'nin *Behcetü'l-mehâfil* adlı eseri örneğinde, siyer ilminin İslam ahlâk düşüncesine katkıları vurgulanmıştır.

Diğer yandan bu çalışmayla siyer eserlerinin sadece rivayetlerden müteşekkil bir disiplin olarak sunulmasının uygun olmadığı ortaya konulmuştur. Özellikle geç dönem siyer eserlerinde toplumsal ihtiyaçlar ile insanların Hz. Peygamber'in yaşantısına duydukları ilginin artmasıyla malzeme genişlemesinin devam ettiği görülmüştür.

Sonuç olarak, bu çalışma, siyer ilminin İslam ahlâk düşüncesindeki önemli rolünü ortaya koymuş ve siyer literatürünün ahlâk perspektifinden daha fazla dikkate alınması gerektiğini savunmuştur. Ayrıca, bu alandaki ihmalin giderilmesine ve daha derinlemesine bir analiz yapılmasına katkı sağlaması amaçlamıştır. Ayrıca siyerin İslam adalet düşüncesi ve siyaset teorisine etkilerine dair yeni çalışmalar yapılması gerektiği anlaşılmıştır.

Kaynakça | References

- Alper, Ömer Mahir. *Tarih ve Tarih yazımı: Amaç Sorununa Etik ve Politik Bir Yaklaşım*. İstanbul: Endülüş Yayınları, 2023.
- Âmirî, Ebû Zekerîyyâ İmâdüddîn Yahyâ b. Ebî Bekr el-Âmirî. *Behcetü'l-mehâfil ve buğyetü'l-emâsil fî telhîsî's-siyer ve'l-mu'cizât ve's-şemâil* thk. Ebû Hamza Enver b. Ebî Bekr ed-Dağistânî. Cidde: Darü'l-Minhâc, 1430/2009.
- Baljon, J.M.S. *Kur'an Yorumunda Çağdaş Yönelimler*. çev. Şaban Ali Düzgün. Ankara: Fecr Yayınları, 2000.
- Bulut, Nurgül. *İnanç ve Ahlak: Dini Tasavvurun Seküler Dönüşümü*. İstanbul: DBY Yayınları, 2021.
- Câbirî, Muhammed Âbid. *Arap Ahlaki Akli*. çev. Muhammet Çelik. İstanbul: Mana Yayınları, 2015.
- Çağrııcı, Mustafa. "Ahlak". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Erişim 06 Aralık 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ahlak>
- Çağrııcı, Mustafa. "İslam Ahlakının Temel Kaynakları". IV. *Dini Kaynaklar Kongresi*. ed. İsmail Derin. 209-235. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009.
- Çağrııcı, Mustafa. *İslam Düşüncesinde Ahlak*. İstanbul: Dem Yayınları, 2012.
- Demircan, Adnan (ed.). *Hız Peygamber'in Ahlakı*. İstanbul: Siyer Yayınları, 2. Basım, 2020.
- Döner, Nuran. *Sûfilere Göre Hz. Peygamber*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2014.
- Eşher, Cemalettin Muhammed b. Ebî Bekr. *Şerhu Behceti'l-mehâfil*. thk. Muhammed Sultan. 2. Beyrut: Daru Sadir, 1330/1912.
- Fârâbî, Ebû Nasr Muhammed et-Türkî *Tahsîlî's-Sa'âde*. thk. Ali Mülhem. Beyrut: Dâru ve Meketebeti'l-Hiyâl, 1995.
- Fazlurrahman. *Tarih Boyunca İslami Metodoloji Sorunu*. çev. Salih Akdemir. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2001.
- Gutas, Dimitri. *Yunanca Düşünce Arapça Kültür*. çev. Lütfü Şimşek. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2003.
- Güneş, Yusuf. "İslam Ahlakının Temel Özellikleri". *EKEV Akademi Dergisi* 49 (2011), 93-104.
- İbn Fâris, Ebû'l-Huseyn Ahmed b. Fâris el-Kazvînî. *Evcezu's-siyer li-hayri'l-beşer*. thk. Muhammed Mahmûd Hamdân. Kahire: Dârü'r-Reşad, 1993.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Alî b. Ahmed el-Endelüsî. *Cevamiu's-sîre*. thk. Abdülkerim Sami. Beyrut: Daru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1971.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Alî b. Ahmed el-Endelüsî *el-Ahlâk ve's-siyer*. thk. Âdil Ebû'l-Mu'âtî. Kahire: Dâru'l-Meşrîkî'l-Arabî, 1408/1988.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Alî b. Ahmed el-Endelüsî. *Cemheretu ensâbi'l-Arab*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmîyye, 1403/1983.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Alî b. Ahmed el-Endelüsî. *el-Fasl fî'l-mîlel ve'l-ehvâ'i ve'n-nihal* thk. Abdurrahman Halife. 5 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1347/1928.
- İbn Miskeveyh, Ebû Alî Ahmed b. Muhammed b. Yakûb Miskeveyh *Tehzîbu'l-Ahlâk ve Tahtîru'l-A'râk*. thk. Nevâf el-Cerrâh. Beyrut: Daru's-sadr, 2006.

- İbn Sa'd, Ebû 'Abdullâh Muḥammed b. Sa'd b. Men' *et-Tabakât* thk. Ali Muḥammed Ömer. 11. Kahire: Mektebetu'l-Hancî, 1421/2001.
- İbn Seyyidünnâs, Ebû'l-Feth Fethuddîn Muhammed el-Ya'merî. *'Uyûnü'l-eser fî funûni'l-meğâzî ve's-şemâil ve's-siyer*. thk. Muhammed el-İdû'l-Hatrâvî – Muhyiddin Müstû. 2. Medine: Dârü't-Tûras, 1413/1992.
- İbn Sînâ, Ebû Alî el-Hüseyn b. Abdillâh *Uyûnu'l-Hikme*. thk. Abdurrahman Bedevî. Beyrut: Dârü'l-Kalem, 2. Basım, 1980.
- İsfahânî, Ebû's-Şeyh. *Ahlâku'n-nebî ve âdâbüh*. thk. Salih b. Muhammed Veneyyan. Riyad: Dârü'l-Müslim, 1418/1998.
- Kandemir, M. Yaşar. "eş-Şemâ'ilü'n-Nebeviyye". *Türkiye Dinayet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Erişim 15 Ocak 2025. <https://islamansiklopedisi.org.tr/es-semailun-nebeviyye>
- Kandemir, M. Yaşar. "Şemâil". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Erişim 24 Aralık 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/semail>
- Karaman, Hüseyin. "İslam Ahlakının Kaynakları". *İslam Ahlakı: Temel Konular Güncel Yorumlar*. 51-68. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2014.
- Kiraz, Celil. *Kur'an'da Ahlak İlkeleri*. Bursa: Emin Yayınları, 2. Basım, 2016.
- Koca, Suat *Hadis ve Ahlâk*. İstanbul: Kuramer Yayınları, 2020.
- Koçkuzu, Ali Osman. "Ahlâku'n-Nebî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Erişim 20 Ocak 2025. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ahlakun-nebi>
- Kutluer, İlhan. *İslam Felsefesi Tarihinde Ahlak İlminin Teşekkülü*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1989.
- Macit, Abdulkadir (ed.). *Tüm Yönleriyle Hz. Peygamber ve Ahlakı*. İstanbul: Ensar Yayınları, 2019.
- Muslim, Ebû'l-Hüseyn Muslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nisâbü'rî *el-Musnedu's-Şaḥîhu'l-Muḥtaşar bi Nakli'l-'Adl 'ani'l-'Adl ilâ Resûlillâh*. nşr. Heyet. 8 Cilt Cilt. Kahire: Dârü't-Te'sîl, 1435/2014a.
- Muslim, Ebû'l-Hüseyn Muslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nisâbü'rî *el-Musnedu's-aahîhu'l-muḥtaşar bi nakli'l-'adl 'ani'l-'adl ilâ Resûlillâh*. nşr. Heyet. 7 Cilt. Kahire: Dârü't-Te'sîl, 1435/2014b.
- Müneccid, Selâhuddin b. Abdillâh *Mu'cemü ma üllife 'an Resûlillâh*. Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Cedîd, 1982.
- Oğuzay, Rukiye *Şemâil Literatürünün Muhtevası ve Değişimi* Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- O'leary, De Lacy. *İslam Düşüncesi ve Tarihteki Yeri*. çev. Hüseyin Yurdaydın - Yaşar Kutluay. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 3. Basım, 2018.
- Öz, Şaban. *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*. İstanbul: Siyer Okulu Yayınları, 2. Basım, 2023.
- Özalp, Ahmet. *İslam Düşüncesi Bağlamında Eğitimde Bilgi Problemi*. Ankara: Eski Yeni Yayınları, 2023.
- Özturan, Hümeýra. "İslam Ahlak Düşüncesi Çalışmalarının Dünü ve Bugününe Dair Bir İnceleme". *İslam Ahlak Literatürü: Ekoller ve Problemler*. ed. Ömer Türker - Kübra Bilgin. 13-74. Ankara: İlem Yayınları, 3. Basım, 2023.

- Özturan, Hümeýra. "Muhammed Âbid el-Câbirî: Arap Ahlâkî Akli". *Nazariyat* 3/2 (2017), 141-146.
- Özturan, Hümeýra. *Ethostan Ahlaka: Antik Yunan Ahlak Literatürünün İslam Dünyasına İntikali ve Alımlanışı*. İstanbul: Klasik Yayınları, 2. Basım, 2021.
- Sandıkçı, Kemal. "İslam Ahlak Öğretisinin Temel Dayanağı Olarak Sünnet". *İslam'ın Anlaşılmasında Sünnetin Yeri ve Değeri*. ed. Kolektif. 51-61. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003.
- Siddîkî, Muhammed Zübeyr. *Hadis Edebiyatı Tarihi: Menşei, Tekâmülü ve Tenkîdi*. çev. Yusuf Ziya Kavakçı. İstanbul: İrfan Yayınevi, 1966.
- Suphi, Ahmet Mahmut. *İslam Düşüncesinde Ahlâk Felsefesi*. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2021.
- Şahyar, Ayşe Esra. *Zayıf Hadis Rivayeti*. İstanbul: Akdem Yayınları, 2011.
- Şenel, Samet. *Fetihten Bilime: Antik Bilimlerin İslam Dünyasına İntikali (651-750)*. İstanbul: Siyer Yayınları, 2021.
- Turtûşî, Ebû Bekr Muhammed b. Velîd el-Fihri. *İhtisâru Ahlâki'n-nebi*. İstanbul: Millet Kütüphanesi, Feyzullah Efendi, 1308/2,
- Türker, Ömer. *Ahlâk: Yeni Bir Yaklaşım*. İstanbul: Ketebe Yayınları, 4. Basım, 2020.
- Türkgülü, Mustafa. "İslam Ahlak Öğretisinin Sünnet Boyutu". *Diyanet İlmi Dergi* 35/3 (1999), 103-116.
- Ünal, Asife (ed.). *Geçmişten Geleceğe Ahlâk*. Bartın: Bartın Üniversitesi, 2015.
- Yardım, Ali. "Şemâil Nev'inin Doğuşu ve Tirmizi'nin Kitâbü's-Şemâili". *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (1983), 349-409.
- Yardım, Ali. *Peygamberimiz'in Şemâili*. İstanbul: Damla Yayınevi, 2009.
- Yıldırım, Enbiya. *Din-Ahlak Ekseninde Hz. Muhammed*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2007.